

LLIBRE DE VIATGE (1913-1914)

Joaquim Folch i Torres

Edició i assaig introductori
a cura de Mercè Vidal i Jansà

Col·lecció **Singularitats**

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ

- 11 Pròleg
Xavier Trias
- 13 Nota introductòria
Mireia Freixa
- 15 Joaquim Folch i Torres,
la cultura com a projecte de país
Carles Duarte i Montserrat

EL VIATGE DEL JOVE JOAQUIM FOLCH I TORRES: REFLEXIONS I SEMBLANCES ENTRE EUROPA I CATALUNYA *Mercè Vidal i Jansà*

- 21 El viatge amb més d'una finalitat
- 26 Relacions amb el nucli de «Themis»
- 30 Un llarg itinerari puntejat de percepcions diverses
- 46 Art i nacionalisme
- 52 Bibliografia

«LLIBRE DE VIATGE»

- 57 Criteris sobre l'edició
Mercè Vidal i Jansà, Jordi Serra i Teixidor

61	«Llibre de viatge» <i>Joaquim Folch i Torres</i>
----	---

ANNEXOS

223	Plec d'imatges
233	Índex cronològic d'articles i taula d'il·lustracions
239	Índex onomàstic
245	AGRAÏMENTS

«LLIBRE DE VIATGE»

Joaquim Folch i Torres

Pòrtic*

En aquest llibre hi són reunides unes quantes idees nascudes al llarg d'un viatge, la fi del qual era conèixer de prop les grans obres d'art.

El camí d'anar al coneixement d'una cosa, la cosa mateixa el dóna, car tots els camins vénen d'elles. Cada un dels grans fets de la humanitat, porta al seu entorn com una aurèola de glòria, una irradiació de camins, i apareixen per això en un mapa espiritual, aquests fets, com astres qui escampen molt lluny la seva resplendor.

Seguint, doncs, el camí que va a la Catedral, trobaràs el coneixement de la Catedral. A través del paisatge, veuràs que és de la carn del paisatge que la casa es fa, i veuràs que són les cases les que fan la ciutat, i que és de la ciutat que va sorgir la Catedral, com una esplèndida floració d'ella.

L'obra i el llibre d'en Torres-García

Esperàvem celebrar l'aparició del llibre d'en Torres-García *Notes sobre Art*, en el moment en què acabés, en les nostres columnes, la publicació de l'interessantíssim estudi que, sobre la personalitat del nostre puríssim decorador, ha escrit darrerament el notable escriptor nord-americà R. J. Payró, representant a Brussel·les del gran rotatiu americà *La Nación*.

No és pas certament, despullada d'emoció la feina de comentar l'aparició d'un llibre com el d'en Torres-García en el nostre món. Un llibre ple de puríssimes doctrines i de tantes afirmacions adreçades a

la rehabilitació de nostre propi sentit artístic, ha d'influir d'una manera poderosa en l'orientació de la nostra joventut, i representa per tant allò digne de tota atenció per a aquells que pas a pas anem seguint l'evolució de les forces espirituals de la nostra Catalunya vers una ascensió ideal.

El llibre d'en Torres-García té el valor d'un fet; d'un fet en pro de l'obra magna de la purificació artística de la nostra terra, on els ingredients de totes les cultures han trobat aptituds per a ésser adaptats, però a on aquestes aptituds no han trobat encara el seu centre, el punt veritable que cal trobar per al seu desenvolupament natural, que és el d'adaptar-les a les essències naturals del país i de la raça, per a fer-ne obra d'art digna d'eternitat i de glòria. Per això assenyallem el fet en aquestes columnes, on voldríem que quedés escrita la crònica entusiàstica de l'ascensió del nostre poble cap a les glòries definitives.

Deu ser ja l'hora en què tots els nostres artistes han llegit el llibre que motiva aquestes ratlles. És un petit llibre, de bella presentació, decorat humilment de gravats fets al boix, presentat amb una austeritat plena de gràcia, per la impremta Masó, de Girona, al públic selecte que l'haurà de tenir a les mans. No voldríem, doncs, per tant, fer un comentari resumint els conceptes exposats, ni menys fer crítica sobre d'ells. La nostra conformitat amb el que l'autor exposa és absoluta, i no ve a ser més, en resum, el llibre, que la definició de molts principis lligats per una general unitat a tot un sistema ideològic on en Torres-García s'ha trobat vivint des de molts anys i on hem vingut a conviure per diferents viaranys altres persones dedicades a treballs espirituals diversos.

Però sí que voldríem fer veure, en aquest instant de la seva aparició, l'estat del nostre moment artístic, i cridar l'atenció sobre un fenomen que s'observa entre les nostres joventuts dedicades a les coses d'art. És en aquest instant precís, justament, quan les activitats es posaran en moviment desvetllades pel crit de l'ideal, que calia la precisió dels conceptes que el llibre dóna. Per això les *Notes sobre Art*, d'en Torres-García, cauen en el seu moment com un fruit de la branca.

Cauen en el seu moment com el fruit de la branca en el camp actívisim del nostre petit món artístic, quan comencen a ser sentides i

compreses les veritats pures i fonamentals del nostre cas social, quan l'artista comença a veure que les grans emocions estètiques apareixen en les coses pures, quan es comença a penetrar del principi fondestim que la bellesa ideal perseguida pels romàntics no és una cosa que s'elabori, sinó un resultat d'harmonies, una eclosió de disciplines, un resultat de consideracions filosòfiques sobre totes les coses de la vida i sobre les matèries amb que l'artista construeix la seva obra.

Després d'una centúria i mitja de pintura romàntica, alimentada per la decadència del Renaixement italià, que és històricament el moment de la decadència nacional de Catalunya, comença a veure's que la vana teoria de l'art per l'art no és més que el resultat mesquí d'una idealitat esguerrada que, en comptes de cercar el goig en les coses substancials i lògiques de la vida, va a cercar-lo en les altituds vagaroses, entre boires de somni que, tot separant l'art de la vida, el converteixen en cosa de passatemps per a les persones aqueferades i sàviament ocupades en afers que directament interessin el viure real.

Comença a comprendre's, per tant, que les matèries amb què es construeix l'obra d'art són el principi de la seva bellesa. Que de la seva expressió en surt l'emoció, que l'escultura és una arquitectura amb raó humana, que la pintura no és un motiu d'emoció particularista tancada dins d'un marc com un perfum dins d'una capsula, sinó quelcom que acompanya l'home, no comptant-li fets, no explicant-li històries, no revelant-li casos o estats de la natura, sinó oferint-li harmonies que acompanyin el seu viure, donant-li gràcia pura per a enriquir l'espectacle que s'ofereix als seus ulls.

I cap a aquests reialmes de puresa artística que, per ésser més ideal, és més basada en els principis materials, s'hi sentien atrets ja uns quants dels més joves dels nostres productors d'art de més destacat talent. Una espurna aquí, una altra allà, la nostra mirada veia com s'anava formant una unitat magnífica, perquè, de diversos punts, es pressentia un resultat final de coincidència que el llibre d'en Torres-García ha precipitat, que el llibre d'en Torres-García ha sentat i ha fet definitiu per glòria nostra.

I dona vida a aquests conceptes, i els dona una gran eficàcia, no pas la seva lletra, sinó una vida d'exemple que hi ha al darrere, un cas humà que ha treballat segons ells i, millor dit encara, ells són el re-

sultat de fets, emanació viva d'experiències, i són com l'aigua d'una font que raja tremolosa i palpitant, perquè a dalt de la congesta li dóna la vida, com l'obra d'en Torres-García els dóna la raó.

La veritable força dels principis és sempre deguda a una causa viva anterior que permet fixar-los. Tota organització filosòfica, tendint a una sistematització de les arts, no tindrà més valor que el d'un joc de pensament. Seran en canvi forces influents en l'organització i direcció de les forces espirituals, aquelles lleis que siguin la definició del fet viu, i esdevindran fórmula de disciplina, sense portar la mort de les substàncies individuals de les quals els conjunts prenen el to i la força.

Realment, en Torres-García ha comprovat la realitat d'això en donar-nos el seu llibre després de tota una vida inflamada en l'ànsia d'ideal, després de resoldre aquest ideal amb més o menys mitjans, en obres seves que no podem oblidar, i que, com tota producció obedient a les lleis generals, i per tant, profundament, sincerament belles, passen desapercebudes al costat de les que van adreçades a meravellar els ulls del pròxim.

I en recordar això, no volem comptar la darrera exposició de les obres de l'artista feta l'any passat a les Galeries Dalmau, en la qual per primera vegada el públic oferí una atenció dedicada a l'obra del nostre pintor; mes sí que voldríem recordar els esforços silenciosos de les pintures de l'altar del Santíssim a Sant Agustí, les d'una petita capella en un convent de Sarrià, les del negociat d'Hisenda de Casa la Ciutat, barroerament arrencades del seu lloc, i tants i tants altres projectes començats, estudis que no han passat els termes del projecte, sense parets on desenvolupar la visió pura, i on donar l'exemple, on realitzar el fet, que és el que té la veritable influència.

Per això nosaltres avui, més que comentar el llibre, dins els principis del qual ens sentim formant part d'una unitat ideològica, volem recordar els fets dels quals és conseqüència, volem mostrar les arrels d'aquests principis, volem dir: heus aquí la força que empeny l'aigua pura d'aquesta deu tremolosa i viva plena de substàncies reals.

Això és l'obra d'en Torres-García, a qui sortosament li han sigut ofertes darrerament les amples parets d'una sala pública per a realitzar el seu ideal definitiu. El germen d'aquestes doctrines predicades, heus-lo aquí en les pintures de Sant Agustí, plenes d'un sabor de tra-

dició gustosíssim, solemnes i tranquil·les, com les coses que van cap als vers estats definitius.

Elles, com la professó de les nostres energies, es desenvolupen sobre la frescor del mur, despullades de tot incident romàntic, de tota contorsió espaterrant. Reneix en elles el sentit de la perduda llatinitat i ofereixen en el seu silenci la lliçó que el llibre més tard ens dóna.

Material, exaltació dels medis, continuació d'una tradició viva en l'ànima nacional, harmonia en la composició, fusió de les particularitats dins d'un conjunt, realització ideològica fugint de tot naturalisme i tràgica perspectiva, realitat elevada a llei. Heus aquí la vivesa dels principis exposats pel nostre autor; heus aquí el valor del llibre editat, per tant, com a definició escrita del que es desprèn de les obres.

Això és, creiem, el millor comentari que de les *Notes sobre Art* d'en Torres-García podem fer, perquè, en realitat, aquesta que hem fet ressortir és la seva força. Déu premii el seu treball de tant temps i li doni la glòria de veure'n al seu voltant l'eficàcia.

La millor glòria, però, sembla ja tremolar damunt del nostre món, com una aurèola vaga i indecisa, davant les forces joves que s'organitzen per a entrar al camí de la veritable puresa artística. Una fornada de decoradors, d'arquitectes ve a succeir infalliblement els darrers pintors impressionistes, que van des del seu lloc, i amb obres no pas mancades d'interès, assenyalant la darrera etapa de la Catalunya província artística de França, mentre els altres inicien l'època de la Catalunya nació creadora, retornant als veritables principis de la seva natural producció.

París, 8 de setembre de 1913

París al dia

La moda d'Orient, en aquest dies, se n'emporta el més escollit de la societat parisenca. Arreu, en els grans magatzems i en les botigues luxoses s'ofereix a la visió fatigada de l'*amateur* la novetat malaltissa de l'exòtic, la complaença del menjar fort, per als paladars estragats.

No podríem qualificar altrament aquesta moda orientalista, que revela un signe de mort evident en un poble com aquest; que us mos-

tra la buidor profunda que en el gust de les gents han deixat les rutines dels estils antics per una banda, i els intents absolutament fracassats de renovació, per una altra. Certament, la mort és veïna d'aquestes estridències, l'agitació a què porta un afany insaciable de renovació no ens revela altra cosa que una ànima fora del seu centre, un esperit nacional que ha perdut les taules de la seva llei.

La invasió orientalista a París és un fet; els antiquaris i els modistes, les botigues d'objectes d'art i els moblistes, els tapissers i els metallistes, estan entregats a un joc foll on deixaran l'ànima, estan abandonats a un corrent que se'ls endurà amb el millor d'ells.

I el mal s'arrapa al que en bon llenguatge francès n'haurien de dir les altes esferes de l'art. La pintura pura, passant del cubisme se'n va a l'arabesc. Aquell diseg de precisió estructuralista, aquell instant que revelava potser un desvetllament desencaminat però del sentit llatí, que és la plasticitat, no fou més que un neguit de renovació, un preciosisme més, que ha canviat per un altre: el de l'arabesc; el de l'harmonia dels colors, exempt de tot altre interès.

No parlem ja dels petits dibuixantets de monades decoratives plaents als snobismes histèrics de per aquí; no volem parlar dels joells retornats a tots els primitivismes de l'orient salvatge, ni a les coloracions folles, desharmòniques que proposen pels aparadors a les dames estranyament vestides i barroerament pintades que passegen la seva elegància malalta pels bulevards. Tot això constitueix el pas que lliga les arts a la voluble insubstancialitat d'una vida lleugera que aguanta encara l'embranchida d'aquests narcòtics, mercès a una tradició formidable, la virtut de la qual va gastant-se lentament.

Les xinesqueries del temps de la Pompadour són una cosa llatina gairebé al costat de les follies d'avui; i encara aquestes es barregen en un potatge de democràcia. Un dels grans magatzems de París s'ha convertit per pocs dies en Basar Oriental, i per les voravies del bulevard veureu els productes apilats a munts, mentre una multitud veritablement folla els pren de les mans dels pobres dependents que no tenen prous braços per a donar els gèneres. Les catifes de Sives, els coures de Síria, els tapissos de Deinirjik, les robes frondoses d'Auxar i Hamedam, les fustes més o menys oloroses de Tauris que han perdut el perfum pel camí, les ceràmiques de Kütahya, els mobles de Damaç, tot ho veureu allà apilat en un desordre insolent, destinat a

penetrar des del palau de l'aristòcrata a la casa modesta del dependent de comerç.

Al mig d'això, dues pobres víctimes encaixonades dintre d'un aparador, voltades de la multitud tot el dia, mostren al públic com es teixeixen aquelles meravelles que es venen a munts un xic més enfora. Dues pobres víctimes del mercantilisme europeu, flors exòtiques en el verger parisenc, vestides de festa durant tot el dia, passen la jornada filant i teixint, voltades de la cridòria dels compradors i del tràfec del bulevard.

Elles pobres, grogues i macilentes, amb uns grans ulls plens d'insomni, constituïen un centre viu d'aquella exposició barroera. Eren l'ànima de l'orient portada allà, eren l'essència del gust nou, la sang vermella de la raça que s'escorria per un cantó del bulevard. Feien veritable pietat. Vestides de joiells, calçades de xinel·les brodades de robes llampants, carregades d'or i pedres, seïen a terra damunt d'un tapís dintre la gàbia follament il·luminada, com dos ocells de bell plomatge que la insacietat europea havia aconseguit empresonar. L'una filava la llana, i l'altra, damunt l'ordit estirat en un teler rudimentari i simple, nuava fil per fil els cordons que constituïen el gruix del tapís. Les mans, unes mans llargues i fines, treballaven mecànicament amb una llestesa inconcebible. De tant en tant es miraven l'una a l'altra i reïen, amb un riure trist, completament persa, i amb tal estupidesa, pobres dones, feien el seu fet, que per sentimental que un hom hagués sigut, no hauria pas gosat a enternir-se, ni suposar en elles la literatura d'un enyorament de la terra llunyana, colònia miserable de la malaltia europea.

Mentre tot això s'esdevenia al bulevard, els artistes industrials de França, en una petita revista fundada de poc *L'Art en France*, emprenien una campanya plena de *chauvinisme* contra el perill alemany.

El perill alemany és cosa que encara que es facin passar la por cridant, preocupa els artistes decoradors d'aquest país, i no des d'ara, sinó des de fa dies.

Més d'un cop en aquestes columnes hem parlat de l'Exposició Internacional del Moble que s'havia de celebrar a París l'any 1916,

s'ha explicat l'origen d'ella, que parteix d'una tramesa que les escoles d'Art Aplicat de Berlín varen fer fa tres anys al Saló de París.

En aquella exposició varen adonar-se que els francesos estaven en una gran inferioritat al costat dels seus antipàtics veïns i varen proposar-se menjar-se'ls fent una Exposició Internacional d'Art Decoratiu, on anirien fent un estil nou per al qual, de moment, no donen més solució constructiva (?) que la de produir i no admetre l'entrada de res que estigui inspirat en estils antics.

D'aquesta bella manera, oposant-se a tota tradició, anant contra tota continuació, volen fer l'Estil nou, i a base d'aquesta aspiració l'òrgan del moviment reformador, publica uns articles plens de xerrameca patrioter i de mots amb majúscula, que revelen un estat llastimós d'orientació, i una pèrdua del sentit nacional que fa plorar.

Tot el valor d'aquestes proclames fulminants, que tenen un regust de convencionalisme revolucionari molt divertit, van, naturalment, il·lustrades amb comentaris depressius per als alemanys, els quals, per altra part, es preparen com uns homes, a fi de donar l'any 1916 a l'exposició un espectacle els efectes depressius del qual per a la França són molt de preveure.

Però, dins d'aquesta cridòria, el lector atent no deixa de trobar-hi una revelació de mals que desconeixia, i entre ells, per exemple, és el de l'estat deplorable de les escoles d'oficis. Allà, com aquí, els professors també són pintors que s'ajuden amb l'ensenyança. Arriben a vells, passen de moda, o no arriben a vells i no arriben a ser de moda i entren a mestres de dibuix. Van un parell d'hores a la seva classe, i després de fer uns quants dibuixos Lluís XV i copiar unes quantes làmines Lluís XVI i fer algunes contorsions sobre les causes de l'*Art nouveau*, se'n van tranquil·lets a casa, fent elogis de la bona organització burocràtica de les arts.

Així, cridant molt i fent poc, obrint la porta als gustos forasters, alimentant amb exotismes la insacietat de les gents, es preparen els artistes francesos per a la pròxima Exposició de les Arts Decoratives.

La fina percepció d'alguns esperits selectes no ha deixat de veure els mals greus que això representa, i els ha dit amb sinceritat i amb duresa. Mes, la veu sana d'aquests pocs, no tan sols no ha sigut escoltada, sinó que tota la folia *chauviniste* se'ls ha tirat a sobre, l'una

hora en forma de Marsellesa, l'altra hora en forma de filosofia car-rinclona, que de tot hi ha en aquesta nova revista, el propòsit de la qual en el primer número exposat, és el de minar l'acció triomfal de les arts decoratives de França per a la propera exposició.

En un dels principals carrers de París, darrere unes discretes corti-nes de roba florejada, un marxant francès ofereix a la seva escollidís-sima clientela la novetat dels amoblaments i objectes d'art ale-manys. Els cotxes no deixen mai la porta del conegut marxant, i en tots els hotels dels barris aristòcrates, segons veus autoritzades, no hi manca una petita sala guarnida amb amoblaments berlinesos.

El marxant no mostra res a l'aparador, on no s'hi veu més que un gran gerro, amb una branca d'ametller florit. Tota la resta és a dins, i allà l'Alemanya fa el seu fet. Posem al costat d'aquest el de la misera-ble estadística econòmica de la Manufactura de Sèvres, malgrat l'ha-ver posat oficines de venda amb aparadors en un dels carrers més centrícs de París, i comparem-lo amb el de l'existència en un carrer encara més cèntric de París d'un establiment de la Manufactura de Porcellana de Copenhaguen.

Aquests són els fets tristos que assenyalen un moment de deca-dència i que nosaltres, els catalans, hem observat molt atentament i hem de prendre com un exemple de gran valor.

París, 11 de setembre de 1913

Els dibuixos de Leonardo da Vinci * **A Domingo Carles**

Quan l'art arriba a tan divines perfeccions, i la meravella de la reali-tat es mostra així essencialitzada als nostres ulls, diries, amic, que el món ens ha mostrat ja el millor d'ell, i que és aquest punt culminant de l'ascensió artística aquell al qual haurem d'acudir per sempre més si volem comprendre la veritable obra d'art. L'Art és això, un hom di-ria, però al voltant de les obres dels grans mestres que t'envolten, en aquestes sales meravelloses del Louvre, t'atura a flor de llavi l'afir-

mació entusiasta, i et pren la meditació, que és el millor que et pot prendre després d'un matí de veure meravelles.

Mes aquests dibuixos de Leonardo brillen com un flam molt poderós. Jo no els prefereixo pas amic meu, a les obres dels primitius italians. Oh! no, la raó m'ho impedeix; mes un hom sent que hi ha en ells alguna substància més atraient als sentits, més forta a l'interès del moment, més acusadora de la nostra sensibilitat. Dins la seva profunditat, dins la seva set ardenta d'investigació, dins d'aquesta meticulositat inquiridora dels dibuixos de Leonardo, on sentim la delícia de tota palpitació descrita amb línies i ombres de raciocini, on per tant s'hi satisfà el sentit que en rep la impressió i el seny que aferma la delícia d'ella, alguna cosa s'hi mou que té un regust d'home molt fort, un sabor d'humanitat que ens fa girar els ulls clavats en un afany d'esbrinar el misteri que tremola dins l'arabesc de les seves línies.

Passaràs en va per la sala dels primitius, si cerques emocions que ens produeixen les obres d'art, i del valor d'elles per a aplicar-ho a una classificació ideal, i penso que els dibuixos de Leonardo m'han revelat una cosa pressentida i vagament exposada ja en aquestes columnes, i és el fet que hi ha en la història de l'art un moment en què les antigues escoles pictòriques classificades per països passen a classificar-se per noms d'homes.

Vet aquí el sabor d'home: vet aquí el valor d'humanitat que trobem en aquestes obres; vet aquí quelcom que assenyala un moment de gran interès per a la història de l'art, i sobre el qual s'ha treballat poc; aquest del traspàs culminant de l'home sobre la natura, de l'alliberació de l'artista a les disciplines naturals, l'origen de totes les anarquies presents, a les que el braç formidable d'uns quants casos humans del Renaixement ha obert la porta, que uns quants de nosaltres, amic caríssim, voldríem tancar i hem de tancar.

Ja veus com és amb un gran interès crític que et porto avui al record els dibuixos de Leonardo, i com amb ells podria venir-te a repetir la lliçó tan repetida aquí que l'art és un germen nacional que els casos formidables, genials —i per tant fora de tota llei— han dispersat. Ja veus com podria tornar a fer-te veure que hem fet sistema de la llei del geni pel nostre treball usual de tal manera situat avui que sols el geni pot admetre's, mes, potser vindré a trobar la teva feina, o

tu, el meu caríssim i deliciós impressionista, i prefereixo en atenció a la nostra bona simpatia explicar-te únicament les delícies dels ulls, davant d'aquestes obres, i mirar-les tal com se'ns mostren.

No sé si podré prescindir, no obstant, d'acudir en aquell «per què» de la delícia que s'alça sempre insistent i viu darrere tota emoció. Si la carn viva i palpitant del cos humà té una llei de forma i una llei de palpitació, no podem pas estar-nos però, sense fugir del terme en què ens situem, d'assenyalar la trajectòria i l'origen de cada entusiasme, car la gràcia és una cosa profunda i clara com una llei mecànica, car ella rau en l'expressió de tota raó, en la revelació de tot principi descobert per la força d'un esperit.

Amic, les coses són, viuen, palpiten, tenen caràcter, forma, color, la llum i l'aire juguen amb elles, i submergides dins l'espai, escampades damunt l'escorça tan bella de la terra, sols uns pocs les veuen amb tota la seva bellesa, que és veure-les profundament.

Aquesta penetració tota humana, tota moderna; aquesta introducció de l'home dins d'elles, és, amic, la llei del Renaixement, i és la força de Leonardo, el sabor d'humanitat dels seus dibuixos.

Jo no sabria dir-te ni l'un ni l'altre. En tots ells hi apareix meravellosament revelada l'existència íntegra dins la vida del què representen. Tots ells revelen els cossos així la seva interna construcció, com la llum i l'aire que els enriqueix, l'actitud que els dona la gràcia en dibuixar-se damunt l'espai.

Vols una cosa més encisadora? Vols un motiu d'interès més fort?... Vet aquí la figura vivent feta del no res, amb la seva forma, amb els músculs que la raonen, amb la llum que ens els dibuixa, amb l'aire que ens la situa. L'aire, l'aire creat pel fet de dibuixar un cos sobre un espai. Quin misteri donarà sentit en aquest no res que es converteix en un fons? D'on li ve aquest posat d'immensitat que imposa? Qui trobarà en ell la seva raó si l'arabesc de la forma no forma part d'ell, si el sentit de la forma humana no té res a veure amb ell?...

No obstant, ell és l'escenari, és el món per on caminem, és l'espai on es dibuixen totes les nostres actituds, el no res que s'embeleix per la presència del fet, els cels d'Atenes que es tornaven profunds per les estàtues blanques que es retallaven damunt del seu blau pur, que prenién sentit no pas per ells mateixos, sinó en virtut d'allò que sota d'ells s'aixecava i les terres verges ondulades en co-

mellars, les oliveres grises clapiçant les vinyes, i les ciutats coronades pels temples d'or...

Encara el fons d'aquestes revelacions que ens porten els bells dibuixos de Leonardo, i a més de la doble delícia de sentir la gràcia i conèixer el fet que la produeix, hi ha una nova curiositat que et convido a assaborir-la, i és aquesta de la manera material amb què són dutes a realitat aquestes obres, i el per què hi són dutes.

Certament, ni davant *La Verge dels Àngels* de Cimabue, ni enfront les taules de Giotto, ni cara a cara a les delícies de tots els primitius on tota cosa humana i passatgera s'esborra per a limitar l'obra d'art a les harmonies de les matèries eternes, amb les quals s'expliquen històries però no vides, fets però no humanitats que els passin, trobaràs revelat l'home com aquí. Enlloc, abans d'aquest moment deliciós de maturitat de l'obra de Leonardo, podràs veure més ben dita, més sàviament revelada, la fondària de les harmonies del cos humà, amb tota la seva gloriosa manifestació vital, feta d'incidències musculars, de jocs corporis que es mouen tots amb una precisió encantadora.

Molt s'haurà treballat a Itàlia en la recerca d'aquestes meravelles, quan Leonardo haurà arribat a donar-hi aquesta gloriosa solució. Des del primer pas del Cimabue, passat del símbol de la pintura cristiana primitiva a l'expressió vital particular d'un cas, tot el treball dels artistes no sembla sinó anar adreçat a l'encalç d'això que aquí veiem, que l'antic sentit de plasticitat viu en les qualitats de la raça típica, vol brotar de nou per damunt les imposicions formulistes de Bizanci.

En els segles XII i XIII, tots els esforços van cap a això, i sobretot, empesos per la plasmació d'aquelles predicacions franciscanes, que feien néixer de la terra crua d'Itàlia de l'alta Edat Mitjana les herbes minúscules de la gràcia antiga, les llavors de la qual dormen enterrades en aquell sòl que ha fecundat tantes glòries.

L'abstracció, el simbolisme, no podia viure allà. Per això l'ànsia de tres centúries sembla covar el geni de Leonardo, qui, amb precisions veritablement sorprenents, sembla una acumulació de tots els esforços precedents, tan ple de resolució, tan madur, tan normal

apareix en l'escenari del seu temps, dibuixant i exposant doctrines alhora d'un valor transcendentalíssim en aquell instant, com una cosa natural i simple, perquè, en efecte, aquelles lleis no són més que la definició de coses sentides i pressentides per dues, tres, quatre generacions actives, que es fonen en ell d'un sol cop.

Vet aquí el perquè de tanta glòria reunida, vet aquí el perquè d'aquesta majúscula perfecció insuperada, vet aquí aquesta única maturitat tranquil·la, perquè el geni que en moltes hores és una profecia de les coses que vindran, en aquest cas és el resum gloriós de les coses que han sigut, la solució definitiva de les aspiracions d'una època.

Tot és comprès des d'aquest moment. Tot és viu. L'aire és cedit, els fenòmens oculars explicats, els termes per tant solucionats, els secrets de la construcció humana coneguts. Què li faltarà a l'art des d'aquest moment? Davant de quin misteri s'haurà d'aturar? Si els medis són ja tan afinats, que ni el més agut estat anímic està mancat d'expressió; si el poble que contorsionava aquelles primitives imatges del Crist, sense donar encara idea del dolor en l'expressió havia ja trobat el sistema de revelar tots els matisos de la humana variabilitat, totes les particularitats fisiològiques, i pel coneixement del cos totes les profunditats anímiques. Què mancava encara? Quina nova perfecció assoliria?

Oh, mon car amic, vet aquí una lliçó per als acadèmics. Des d'aleshores, l'art ha caminat avant o enrere, no ho discutim, però el fet és que aquestes tan altes perfeccions no s'han constituït pas en aquell tipus universal i únic de la bellesa, que ells (molt inferior el tipus) volen donar-nos.

L'art ha caminat per tots els camins d'aleshores ençà, les escoles s'han succeït, els procediments s'han renovat, les grans descobertes s'han oblidat, però fixa't, amic caríssim, com s'assenyala en aquesta descensió una fatal limitació de l'obra d'art, que parteix del moment en què aquests dibuixos foren creats, en què els problemes de l'execució artística, de la interpretació de les coses foren donats en cànon pel propi Leonardo.

Perquè tota la diversitat d'escoles i d'orientacions que s'han desenvolupat des d'aleshores ençà, no són més en la seva essència que el desenvolupament parcial d'una o de diverses de les descobertes aportades pel Leonardo. Qui la forma, qui l'incident muscular, qui el

color, qui l'aire, qui la comprensió estructural... Vas veient quasi anomenades totes les nostres escoles modernes, essencialment limitades, tancades dins d'un cercle d'interessos cada dia més reduïts, dins d'un afany de particularismes cada dia més acusats, closes en un cercle d'una hora d'interessos tècnics solament, de sibaritismes de matèria, d'histèriques contorsions, quan no de banalitats, com les del diseg de novetat que tant exploten els marxants del nostre temps, i els artistes que els fan viure.

Mirem encara, amic, distant els dibuixos de Leonardo. Omplim-nos de la devota simplicitat d'aquells qui subjectes a unes disciplines més fortes que ells pacientment treballen en bellíssims retaules franciscans. Mira per les predelles les escenes de la vida del sant, desenvolupant-se una vegada sota les arcades d'un claustre, l'altra vegada en la cel·la blanca d'un convent, l'altra enmig del paisatge florit, i si hi ha menys força d'humanitat, sí s'hi sent millor l'eternitat harmònica, perquè aquells cossos que no palpiten no moriran; viuran en l'harmonia de l'arabesc per sempre més, i en la glòria pura del seu significat ideal.

Ells signifiquen l'ascensió, l'afany que Leonardo resumí; moriren sense veure el resultat, mes els que succeïren Leonardo, trobaren en el fet la seva depravació barroca.

L'Art, amic, ho diuen els dibuixos de Leonardo, és un etern recomençar. O la mort, si vols el repòs, si admetes allò resolt, i la inquietud si vols la vida... Inquietud però tornant a les fonts pures dels òrgans, mai per a rebaixar-se com a cans folls, com es fa en el nostre temps, sobre allò ja descobert.

París, 14 setembre 1913

Les Ruïnes*

A Josep Carner

He pensat molt en les nostres ruïnes d'or. D'ençà que les boires del nord deixen anar el seu xim-xim a sobre meu, que no em puc treure dels ulls la visió de les nostres daurades ruïnes. La nostra terra roja, el nostre cel blau i aquella aspresa austeríssima del paisatge, donen una gran dignitat a les ruïnes. Jo penso, amic, que en pocs països com

el nostre, les ruïnes hi deuen anar tan bé; perquè, el que és cap a aquí al nord, immediatament es tornen insuportablement melancòliques, i s'hi fa molsa, i les hores s'hi enfilen amb una carrincloneria pesadíssima. Per altra part, la pedra és negra, i la humitat hi posa al damunt una mena de betum d'allò més antipàtic... En canvi, al nostre país la ruïna és seca: és com si diguéssim ruïna pura, capaç de desfer-se en pols d'or, abans d'esdevenir sentimental, esplai dels esnobismes anglesos. La nostra ruïna vera, no admet de cap de les maneres aquests baixos oficis entendridors; sigui això pels capitells corintis de fang, sàviament esmotxats, amb què els nostres avis decoraren els raconets i les cascades de les torretes de Vallcarca; mes elles, or pur dels segles morts, cal que es dissolguin eternament sota el sol, si abans la ciència de l'arqueòleg no fes recull per a tornar-les a la vida.

Alguna cosa val ser d'or, com són les nostres ruïnes. N'hi ha com aquelles tan oblidades de Sant Pere de Rodes, que aguanten anys i anys l'oblit més absolut, sense que un sol bri d'herba gosi enfilel-se pels seus esculturats. N'hi ha d'altres que, abans que tal afront els sigués fet (les de Tarragona), prefereixen la trista vitrina d'un museu provincià, amb totes les impertinències de les explicacions consergerils, que han de sentir-se cada final de Congrés de qualsevol cosa que es reuneixi a Barcelona.

Cal estimar totes aquestes virtuts de les nostres ruïnes. Això pot no ser agradable als turistes, però per a nosaltres ho ha de ser més del que sembla a primer cop d'ull, perquè ai del poble en les ruïnes del qual els forasters comencen a entretenir-se! Ja està ben fresc, perquè no passarà de ruïna, i tot ell no esdevindrà altra cosa que un planter de guies i d'amos d'hotel.

Això de fer servir la tristesa de l'estat actual per a guanyar-se la vida, això d'explorar la tragèdia com un negoci no fa per a Catalunya. En canvi la ruïna d'aquí de seguida ho permet tot. A Cluny mateix: ja veureu, al bell mig de París, així que hi ha una resta arquitectònica amb quatre herbetes pel voltant, hi trobareu una noia més o menys histèrica llegint llibres barats o dos que festegen amb tot i la «luchana» d'ell, que ja és molt.

El jardí de Cluny m'ha ensenyat coses molt curioses de les ruïnes i una d'elles és aquesta del desvergonyiment de ser ruïna definitiva.